

T. ABDİ'NİN *SERGÜZEŞT-İ KALYOPİ* VE *SEYR-İ SERVİNAZ* ROMANLARINDA DOĞA, KADIN VE ŞEHİR*

NATURE, WOMEN AND CITY IN T. ABDİ'S NOVELS *SERGÜZEŞT-İ KALYOPİ* AND *SEYR-İ SERVİNAZ*

Gülçin OKTAY**

Öz

Modernleşme süreci Osmanlı toplumuna askerî, tıbbî, mimarî, idarî, malî alanlarda bir dizi yenilikleri getirir. Sanayileşme de modernleşme sürecinde Batı'yı yakalamanın ve kalkınmanın önemli bir adımudur. Bu sebeple 1840-1860 ve 1860-1876 yılları arasında çeşitli fabrikalar, mektepler, sergiler açılır ve sanayileşme yolunda başarı kazanılmaya çalışılır. Ancak bir hevesle başlanan bu girişimler olumsuz sonuçlanır ve bu uğurda istenilen başarı yakalanamaz. Çok geçmeden de Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa gibi sanayileşmiş devletlerin açık pazarı hâline gelir. Bundan sonra doğa; özlenen, hayal edilen ancak bir türlü geri dönülemeyen ütopya hâline dönüşür. Edebiyat metinleri de bu arada kalmışlık hâline kayıtsız kalmaz ve doğa-şehir kıyaslamalarına yer veren önemli metinler yazılır. Bu metinlere verilecek tipik örneklerden ikisi ise T. Abdi'nin *Sergüzeşt-i Kalyopi* ve *Seyr-i Servinaz* romanlarıdır. Bu romanlar 1290 (1873) gibi bir tarihte yani henüz Osmanlı'da sanayileşme adımlarının oturmadığı bir zamanda yazılmış olmalarına rağmen şehirden bıkmaya, doğaya özlem duymaya konularında dikkat çekici yorumlara sahiptir. Aynı zamanda T. Abdi, kahramanları Kalyopi ve Servinaz'ı şehirden uzaklaştırırken bu iki kadının yollarını ütopyik adalardan, yerlerden ve ormanlardan geçirir. Bu sayede yazar eserlerine hem bir sergüzeşt havası katar hem de dönemin popüler anlatıları "robinsonad"lardan da etkilendiğini gösterir. Bu anlamda bahsedilen iki eser, ekotopya kavramının "henüz" ortada olmadığı bir dönemde "ekotopya"nın erken örnekleri sayılabilir. Aynı zamanda T. Abdi'nin iki romanına da başkarakter olarak kadınları seçmesi ve onları doğa ile bütünleştirmesi eserleri ekofeminist okumalara da elverişli hâle getirir. Bu sebeple makale, T. Abdi'nin *Sergüzeşt-i Kalyopi* ve *Seyr-i Servinaz* romanlarına odaklanacak ve bu metinleri şehirleşme, doğaya dönme/dönememe bağlamında değerlendirecektir.

Anahtar Kelimeler: T. Abdi, *Sergüzeşt-i Kalyopi*, *Seyr-i Servinaz*, doğa, kadın, şehir

Abstract

The process of modernization in the Ottoman Empire has led to the onset of many novelties in the military, medical, architectural, administrative and financial areas. Industrialization also constitutes an important step for catching up with the West and development. As a result, various factories, schools, and exhibitions were established in the empire between 1840-1860 and 1860-1876. However, though launched

* Bu makale, 27-28 Mayıs 2022 tarihinde Kapadokya Üniversitesi'nde düzenlenen Edebiyat ve Çevre Sempozyumu'nda sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş hâlidir.

** Arş. Gör. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Çanakkale / Türkiye, oktaygulcin@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3745-5896

with much enthusiasm, these initiatives mostly failed. The Ottoman Empire quickly became an open market for the industrialized states in Europe. Thereafter, nature turned into a utopic dream, which could never be realized. Literary texts did not remain distant to this in-between state of Ottoman society; important works were penned on the comparisons of nature and city. Two typical examples consist of T. Abdi's novels *Sergüzeşt-i Kalyopi* ve *Seyr-i Servinaz*. Although these novels were written in 1290 (1873), at a time when Ottoman industrialization was not yet completed, they manifest remarkable interpretations of tiredness with city life and longing for nature. In these accounts, while T. Abdi drives his heroes Kalyopi and Servinaz away from the city, their paths take these two women through utopian islands, places and forests. In this way, the author integrates an element of adventure to his works, while also demonstrating the influence of popular narratives of the time, the "robinsonades," on his narrative. In this sense, the two novels can be regarded as early examples of "ecotopia" at a time when the concept of ecotopia did not "yet" exist. Moreover, T. Abdi's choice of women as the main characters in both of his novels and integrating them with nature makes his works suitable for ecofeminist readings. For this reason, this paper will focus on T. Abdi's novels, *Sergüzeşt-i Kalyopi* and *Seyr-i Servinaz*, and will assess these texts in the context of urbanization, returning/not returning to nature.

Keywords: T. Abdi, *Sergüzeşt-i Kalyopi*, *Seyr-i Servinaz*, nature, women, city

Giriş

"İşte bütün 'terakkinizi' gördüm ve 'aslıma rücu ediyorum'...."

Oğuz Atay, 'Babama Mektup', s. 182

Epigraf, Oğuz Atay'ın 1975 yılında yayımlanan *Korkuyu Beklerken* adlı hikâye kitabında geçer. Hikâye, kendi kendisinin analizini yapan ve Oidipal komplekslerini ortaya döken bir karakter üzerine kuruludur. Atay'ın, babası Cemil Atay'ın adını ve yaşamını olduğu gibi kullanması ve kendi hayatına dair de detaylar vermesi bu hikâyenin kurgudan daha öte bir niteliğe sahip olduğunu açıkça gösterir. Hikâyenin konumuz bağlamında en dikkat çeken kısmı ise Oğuz Atay'ın adım adım babasına benzemesi ve sonunda babasının doğduğu yer olan Kastamonu'ya dönme arzusuna kapılmasıdır.¹ Şüphesiz ki bu arzunun kökeninde az gelişmişlikler içinde yaşamaktan usanmış, kökenlerine ve aslına "rücu" etmek isteyen bir oğulun çılgınlıkları gizlidir. Böylece Atay şehrin kaosundan kurtulacak, doğayla iç içe ve babasıyla/kökleriyle bütünleşmiş bir şekilde yaşayarak mutlu olacaktır.

Atay'ın 1970'li yıllarda dile getirdiği bu arzu, içinde bulunulan çağın ve sorunlarının bir çerçevesini çizer. Bu sorunların temeli ise 18. yüzyılın sonlarına doğru gerçekleşen Sanayi Devrimi'ne dayanır. Buhar gücünü getiren ve makineleşmeyi arttıran devrim, şehirleri bir cazibe merkezi hâline getirerek göç olgusunu hızlandırır. Böylece insanoğlu üretim-tüketim kısır döngüsü içine kısılr, giderek bencilleşir ve etrafındaki her şeyi olanca hızıyla sömürür. Bu sistem makinelerin çarkını düzenli bir şekilde işletirken içinde yaşanan ekosistemi ise alt üst eder. Bu tabloya karşı sesini çıkaran duyarlı bir azınlık dışında çoğu kişi, kapitalizmin "kullan-at", "ben-merkezci" ve "arz-talep" düzenini içselleştirir. Giderek ihtiyaçları büyüten ve etkisi altındakileri şehirlere daha da yaklaştıran sistem, doğayı amaçlarını gerçekleştirmek için bir hammadde olarak kullanır. Bu sıkışmışlık hâli

1 Oğuz Atay, *Korkuyu Beklerken*, İletişim Yayınları, İstanbul 2018, s. 182.

içerisinde ise atılacak adımlar ya Oğuz Atay'ın yapmayı planladığı gibi doğaya/öze dönmek ya da başka bir dünya/sistem/düzen hayaliyle yaşamaktır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Sanayi Devrimi'nin etkilerini modernleşme sürecinden ayrı düşünmemek gerekir. İlk başlarda modernleşme girişimleri, Avrupa'ya ve özellikle Rusya'ya karşı koyabilmek için orduyu güçlendirmek ve yenilemek şeklinde ortaya çıktı. Ancak bu süreç sadece askerî alan ile de sınırlı kalmadı. Bir süre sonra sanayide, tıbbî alandaki teknik eğitimde, idarede, maliyede, mimarîde ve gündelik yaşamda da önemli düzenlemeler yapıldı.² Osmanlı modernleşmesinin en büyük sorunu ise tarım alanında gelişme gösterilememesiydi. Modernleşemeyen, ticarî büyüme sağlayamayan bir tarım ekonomik alandaki gelirleri kısıtlıyordu. Oysaki Avrupa, sanayi alanındaki gelişmelerle tarımda ikinci bir devrimi başlatmış, makineleşme ve büyüme yolunda ilerlemişti.³ Bu dönemde Osmanlı da gelişen dünyaya ayak uydurmak için sanayileşme adımlarında bulundu. 1840-1860 ve 1860-1876 şeklinde iki döneme ayrılarak incelenen bu adımlar; ilk dönem, demir döküm ve dokuma atölyelerinden oluşan Bakırköy Sanayi Sitesi, askerî teçhizat üreten Zeytinburnu Sanayi Sitesi, İzmit ve Balıkesir Çuha Fabrikaları, Hereke Dokuma Fabrikası, Çubuklu Billur Fabrikası, İzmit Kâğıt Fabrikası gibi önemli kuruluşları kapsamaktadır. Ancak bu fabrikalar çeşitli sebeplerle kapandı ve planlanan sanayileşme hedeflerine ulaşamadı. 1860'lı yıllardan sonra ise ithal gümrük arttırıldı, sanayi mektepleri açıldı, İslah-ı Sanayi Komisyonu kuruldu ve İstanbul'da yapılan bir sergi ile de konunun önemine dikkat çekildi.⁴ Ancak bir hevesle başlanan sanayileşme girişimleri başarısız oldu ve açılan sanayi mekteplerinden de beklenen sonuç alınamadı.⁵ Gerek devlet eliyle gerek özel yerli girişimlerle yapılan çabalar olumlu bir sonuç vermeyince Osmanlı, İngiltere ve Avrupa gibi sanayileşmiş devletlerin açık pazarı hâline geldi ve oradan gelen ucuz mallarla rekabet edemedi. Bundan sonra doğa; özlenen, hayal edilen ancak bir türlü geri dönülemeyen ütopya hâline dönüştü. Bu noktada seyahatnameler, makaleler, hikâyeler, romanlar şikâyetlerin seslendirildiği önemli metinler oldu.

Bu metinlere verilecek örneklerden ikisi T. Abdî'nin⁶ *Sergüzeşt-i Kalyopi* ve *Seyr-i Servinaz* romanlarıdır. Bu romanlar 1290 (1873) gibi bir tarihte yani henüz Osmanlı'da sanayileşme adımlarının oturmadığı bir zamanda yazılmış olmalarına rağmen şehir-doğa karşıtlığına

2 İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yayınları, İstanbul 2013, s. 49-51.

3 Age., s. 119.

4 Rıfat Önsoy, "Tanzimat Dönemi Sanayileşme Politikası 1839-1876", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, II/2, (1984), s. 6-8.

5 Ömer Celâl Sarc, "Tanzimat ve Sanayimiz", *Tanzimat I-Yüzüncü Yıldönümü Münasebetile*, Maarif Matbaası, İstanbul 1940, s. 438-439.

6 T. Abdî'nin hayatı hakkında kaynaklarda sağlıklı bir bilgiye rastlanmamaktadır. Kesin olarak ulaşılabilen tek bilgi yazarın *Sergüzeşt-i Kalyopi* (1290), *Seyr-i Servinaz* (1290), *Zavallı Kızcağız* (1291) ve *Gizli Sevda* (1292) adında dört roman yazdığıdır. Abdullah Doğan *Modern Anlatı Talebine Bir Cevap: Sergüzeşt-i Kalyopi* adlı yüksek lisans tezinde T. Abdî'nin kim olabileceği üzerine düşünür. Buna göre Doğan, Devlet Arşivleri'ndeki bir belgeden yola çıkarak T. Abdî'nin Ermeniceden Türkçeye *Seyr-i Servinaz* çevirisi yaptığı söylenen Agop olabileceğini ileri sürer. Aynı zamanda Doğan, T. Abdî'nin eserlerinde öne çıkan gayri Müslim karakterlerin fazlalığına ve yazarın edebiyat kanonu içerisinde yer bulamamasına da dikkat çekerek bu ihtimali kuvvetlendirir. Ayrıntılı bilgi için bk. Abdullah Doğan, *Modern Anlatı Talebine Bir Cevap: Sergüzeşt-i Kalyopi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019, s. 1-3.

göndermeler yapar. İki roman da “sergüzeşt”⁷ amacıyla yazılsa da şehirden kaçış, doğaya sığınış ve şehirleri eleştirme şekli ile dönemin dinamikleri hakkında önemli bilgiler verir. Makalede yazarın *Sergüzeşt-i Kalyopi* ve *Seyr-i Servinaz* romanları şehir-doğa karşılaştırması, ekotopya düşüncesi ve ekofeminizm açısından düşünülecek ve böylece 19. yüzyılın ikinci yarısında insanın doğa ile ilişkisi irdelenecektir.

İki Kutup Arasında: Şehir-Doğa

T. Abdi'nin *Sergüzeşt-i Kalyopi* adlı ilk romanı, yukarıda bahsettiğimiz doğaya dönme ve doğanın üstünlüklerini ortaya koyma açısından tipik örnekler sunar. Eser, Kalyopi adındaki Rum kızının İstanbul'dan sürülmesi ile başlar ve sonunda yine İstanbul'a dönüşü ile sona erer. Kalyopi'nin büyüdüğü ve yaşadığı yer olan İstanbul'dan ayrılmasının sebebi ise ağabeyi Kosdanti'dir. Çünkü Kalyopi küçük yaşta babasını kaybetmiş ve ağabeyi tarafından himâye edilen bir kızdır. Ancak Kosdanti, kız kardeşini kendisine bir yük olarak görmekte ve onu başından savmak için fırsat kollamaktadır. Bu fırsatlardan biri de Kalyopi'nin babasının mezarını ziyarete gittiği günlerden birinde çıkar. Kalyopi her gün gittiği mezarlıkta babasının mezar taşı ile hasret giderirken uyuyakalır ve uyandığında her yerin kararmış olduğunu fark eder. Bu esnada karşısına Ziver Bey adında babasını kaybetmiş ve ziyaret maksadıyla mezarlığa gelmiş bir Osmanlı delikanlısı çıkar. Bu iki isim, hikâyelerini anlatırlar ve birbirlerinin yüzlerini tam olarak seçemeseler de aralarında bir alaka oluşur. Ziver Bey'in Kalyopi'yi evine bırakması ve kızın abisinin bu sahneyi görmesi ise sergüzeştin başladığı nokta olur. Bundan sonra Kalyopi'nin aile namusuna leke getirdiği düşünülür ve erkek kıyafetleri⁸ giydirilerek İstanbul'dan uzaklaştırılır.

Kalyopi İstanbul'dan ayrıldıktan sonra ise çeşitli adalara, bilmediği köylere/kasabalara ve insanların arasına düşer. Yaklaşık üç yıl İstanbul'dan uzak kalan Kalyopi, bu süre içerisinde nazlı bir şehir kızı olma vasfından kurtulur; âdeta doğanın, tehlikelerin ve hayatta kalma içgüdüsünün içinde yoğrulur. Bu süre içinde Kalyopi'nin farkına vardığı en önemli mesele de şehir ile kır hayatı arasındaki farklılıklardır. Bir anlamda Kalyopi, Jean-Jacques Rousseau'nun *İnsanlar Arasındaki*

7 Erken dönem Osmanlı romanı genellikle “ahbar”, “sergüzeşt”, “acaib” ve “garaib” kelimeleriyle karşılaşılır. K. İrfan Karakoç “Modernite Aşkına: Türkçe Romanın Sergüzeşt-i yahut XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Türün İzini Sürmek” adlı makalesinde bu konuya değinerek yazarların roman kelimesinin arkasından dolanarak yaptıkları isimlendirmelere dikkat çeker. Karakoç'a göre bu durum, roman türünü yerleleştirmeye çabalarının bir ürünüdür. Ayrıntılı bilgi için bk. K. İrfan Karakoç “Modernite Aşkına: Türkçe Romanın Sergüzeşt-i yahut XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Türün İzini Sürmek”, *Journal of Human Science*, XVI/1, (2019), s. 231-248.

8 Kalyopi, gemiye bindirilmeden önce kardeşi Kosdanti'nin emriyle bayıltılıp erkek kıyafetlerine büründürülür. Amaç, Kalyopi'nin tanınmamasını sağlamak ve ondan kurtulmaktır. Burada Kalyopi kendi rızası dışında bir durum ile karşı karşıyadır. Bu sebeple ayıldığında kendisini tanımayıp “Aman efendim ben kimim?” şeklinde bir tepki verir. Ancak durumunu kabullendiğinde ve erkek olmanın ayrıcalıklarını anladığında bu kimliği kendi isteğiyle sürdürür. Bundan sonra Kalyopi erkek kıyafetleriyle gezer ve toplumda bir kadın olarak var olmanın tehlikelerinden korunur. Bu aşamada karşımıza çıkan Kalyopi ise daha özgüvenli, cesaretli ve “bir erkek gibi” hikâyeler uyduran biridir. Böylece kılık değiştirmek Kalyopi için başlarda bir zorunluluk iken bir süre sonra ayrıcalıklardan faydalanmak anlamına gelir. Aynı zamanda bu durum toplumsal yapının, cinsel kimliğin ve modernleşme süreçlerinin anlaşılmasına da bir aracı olur. Ayrıntılı bilgi için bk. Gülçin Oktay, “Kılık Değiştirmenin En Makbûl Hâli: Erkeksi Kadın Versus Kadınsı Erkek”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XXII/1, (2020), s. 341-344.

Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üzerinde Konuşma'sında ortaya koyduğu esaslar üzerine düşünmeye başlar.⁹ Bunda Osmanlı aydınlarının romantizm akımından haberdar olmaları ve çeviriler vasıtasıyla akımın önemli isimlerinin düşüncelerini bilmeleri etkilidir. Rousseau, Dijon Akademisi'nin açtığı bir yarışmaya gönderdiği bu metnin bir bölümünde doğada yaşayan "vahşi" insanla toplum içerisinde yaşayan insanın durumunu kıyaslar.¹⁰ Buna göre; vahşi insan daha sağlıklı, çevik ve uzun yaşarken bir toplum içerisinde yaşayan insan sürekli ilaca, doktora gereksinim duymakta ve daha az yaşamaktadır. Üstelik "vahşi" insan doğadaki yırtıcı hayvanlardan korkmamakta ve onlarla uyumlu yaşamının bir yolunu bulmaktadır. Oysaki bir topluluk içinde yaşayan insan giderek güçsüz, korkak ve zayıf bir hâle gelmektedir. Bu sebeple Rousseau, şehirleşmiş insanın alıştığı giysileri, konutları vs. "boş şeyler" olarak isimlendirir ve bunların yokluğunu "büyük bir sıkıntı" saymaz; "doğa hâli"ni her zaman üstün bulur.¹¹ Kalyopi de şehirden uzaklaştıktan ve kırsal alanlarda vakit geçirdikten sonra şehrin ve sunduklarının gerekliliği üzerine düşünmeye başlar. Anlatıcı da Kalyopi'nin sözlerinin düşünsel çerçevesini çizerek bu sorgulamalarda kırsal yaşam lehine bir tablo ortaya çıkarır. Aşağıdaki alıntı, Kalyopi'nin İstanbul'a dönmeden hemen önce kaldığı yerde gördüklerini betimler.

Bahçe-i mezkûrda derbent me'mûrunun kendi eliyle gerek kendilerinin ve gerek gelip giden yolcuların iktizâsına kifâyet edebilecek mertebede meyveli ağaçlar dikmiş olup her ne kadar pek vüs'atli değil idi ise de sık sık dikilmiş fidânlar çayın nemnâklığı ve güneşin harâreti ile derhâl büyüyüp kâffesi nev'ine mahsûs meyveler ile mâlamâl idi. Ova-yı mezkûrun her tarafından kıvrılarak cereyân eden çay, derbentin önünden sür'atle hareket eylediği ve orada derûn-ı çayda külliyetli büyük taşlar bulunduğundan sular onların arasında dolaşarak akıp gittiği için iki tarafa dahi akıyor zannolur idi ve mezkûr tertipsiz sûrette duran kayalar ise suların serbestçe cereyân etmesine mâni' olup onları gâyet dar yollardan akıp gitmeye mecbûr ettikleri için bir hûb-âvâz çağlıtı husûle getirirler idi. Bahçenin çaydan tarafa olan kapısında, şiddet-i şemsten muhâfazaya kâfi beş on aded meyvesiz ağaçlar dahi olup Kalyopi gölgesinde bulunan yeşil çemenzârın üzerinde oturup bir yandan çayın tatlı sadâ ile aktığını gûş ve diğer taraftan suların yüzünde kendi cinslerine mahsus ses ile çağrışarak yüzen derbent me'mûrunun bir takım kaz ve ördeklerini seyrettikçe kendisinin Kız Adası'ndaki meşhûr bahçesinden ziyâde te'sir ve ferâhiyet hisseder idi.¹²

Kalyopi'ye huzur ve ferahlık veren bu manzara, onun bir şehirli olarak doğa karşısındaki tavrını ortaya çıkarır. Kalyopi bulunduğu yerleri güzellikleri, ferahlıkları ve manzaraları açısından değerlendirirken bir süre sonra bu yerlerin şehirler karşısındaki konumu üzerine de düşünür. Yapılan bu kıyaslamalarda ise öne çıkan her zaman doğadır. Kalyopi için doğa, cömerttir ve kendisine

9 Jean-Jacques Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üzerinde Konuşma*, çev. Rasih Nuri İleri, Say Yayınları, İstanbul 2013, s. 79-86.

10 *Age.*, s. 93-97.

11 *Age.*, s. 96-100.

12 T. Abdi, *Sergüzeşt-i Kalyopi*, [yy]., İstanbul 1290, s. 155-156.

verilen az bir emeğin karşılığını muhakkak verir. Üstelik doğanın verdikleri ücretsizdir, tazedir ve sınırsızdır. Rousseau'nun da yukarıda bahsettiğimiz çalışmasını temellendirdiği nokta budur. İnsan uygarlaştıkça çeşitli sınıflara ayrılır ve ihtiyaçlar da bu yapıya göre düzenlenir. Bu durum “uygar/evcil” insanlar arasında belirgin eşitsizliklere neden olur. Oysaki Rousseau, doğa hâlinde yaşayan insanlar arasında eşitsizliğin neredeyse hiç olmadığına dikkat çeker.¹³ Anlatıcı ve Kalyopi de bir anlamda Rousseau'nun temellendirdiği bu eşitsizliklere gönderme yaparlar. Şehir kaos, karmaşa ve özellikle ekonomik açıdan eşitsizlik demekken doğa sakinlik, huzur ve eşitlik demektir. Bir şehirli olarak Kalyopi'ye göre asıl yaşanması gereken yerler kırsallardır. Bu bakışa göre toprak, insanın anası makamındadır ve kendisine muhtaç olanlara cömert ve şefkatli davranır.

Çünkü buracıkta asla el hüneri olmayıp her bir şey tabii idi. Kalyopi mahall-i mezkûrda ikâmet eden kimsenin birçokluk şeye ihtiyacı olmadığını ve bazı ihtiyâcâtını dahi akan çay ile bahçenin ve mezkûr kazlar ve tavuklar gibi hayvanatların i'tâ eylediğini seyr ü mütâlâa ettikte sürûr ve saâdet denilen şeyin kendisine mâlik olabilmek için şehristanda olunagelen hayli cehd ü ikdâmâta ve hırs u hevese nazaran, oralarda çokluk durmayıp gelip bu gibi mahallerde ikâmet ettiğine ve bir âdem öyle azîm ve cesîm şehirlerde ârâm u ikâmet etmektense böyle münbit ve mahsûldâr ve âb u hevâsı güzel ve ekseri nebatat ve meyveleri hudâyî nâbit ve sekinesi tabii dilber ve misafirperver olan mahall-i dilârâda ikâmet etmesi kâr-ı akıl idiğine vâkif olur idi. Mahall-i mezkûrda bulunan kesân arasında öyle yekdiğerini zâhiren türlü gösterişler ile aldatmaya kat'iyen hırs u heves ve hatta birtakım vücûda zahmet verecek ne elbise ve ne de sâ'ir süs ve düzen olmadığından eğer mümkün olsa merkûme Kalyopi müddet-i ömrünü oracıkta geçirmeye arzû eder idi. Husûsen benî âdemin mâderi makamında olan turâb, derbent me'mûruna bazı mahsûller i'tâ ve derûnunda sâkin olacağı ve sürü ve sâ'ir hayvanâtının barınacağı için muktezî olan bilcümle kereste ve lüzûmu miktarı hatta yakınında olan dağların ormanları hâsıl ve ihsân eylediği gibi bir takım kalfa ve ressam ve boyacıya hacet messetmeksizin, muhtaç oldukları ebniyeyi derbent me'mûru ve komşusu olan birkaç hâne halkı kendileri elleri ile binâ ve inşâ eylemişlerdi.¹⁴

Benzer bir anlatı *Seyr-i Servinaz* romanında da karşımıza çıkar. Burada şehir ve kır karşıtlığını yapan karakter ise Servinaz'dır. Bir köle iken Server Bey adındaki vali tarafından satın alınan ve ona eş olan Servinaz, mutlu bir hayat yaşamaya başlar. Ancak romanın hareketlenmesi ve yazarın da vereceği ahlâkî mesajlara aracı olması açısından Servinaz'ın başına türlü olaylar gelir. Bu olayların ilki, eşi Server Bey'in bir savaşa çağırılması ve görevini de güvendiği adamlarından Cafer'e geçici olarak bırakmasıdır. Bu kişi, Bey'in yokluğundan faydalanıp Servinaz'a gizli mektuplar göndermeye ve onu rahatsız etmeye başlar. Servinaz, Cafer'in kötü niyetini anlar ve ona boyun eğmez. Bunun üzerine Cafer, yazdığı mektuplarla Server Bey'i Servinaz'ın iffetsiz olduğuna inandırır. Bey'in emriyle Servinaz zindana atılır ve zindandayken doğurduğu çocuğuyla birlikte katledilmesine hükmedilir. Bu noktadan sonra roman, şehirden kıra taşınır. Servinaz,

13 Jean-Jacques Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin...*, s. 128.

14 T. Abdi, *Sergüzeşt-i Kalyopi*, s. 156-158.

çocuğu ile birlikte katledileceği yere götürülür; ancak cellatlar kadına ve çocuğa kıyamaz. Servinaz, bir daha insanlar arasına karışmamak kaydıyla serbest bırakılır ve çocuğu ile birlikte ormana sığınır. Servinaz'ın ormanda geçirdiği süre ise onun doğanın güzelliklerini anlamasına aracı olur. İlk başlarda Servinaz yırtıcı hayvanlardan, soğuktan ve açlıktan korksa da doğanın yapısını çözdükten ve onunla uyumlu yaşamaya başladıktan sonra bulunduğu yeri sevmeye ve bu yer üzerine düşünmeye başlar.

Ne acâ'ibtir bu dünya! Biz meğer şehristanda sabahları yataktan kalktığımızda nice bin derd ü belâlar dahi bizim ile uyanıp diğer insanlar ile mâbeynimizde câri olan münâsebet ve ihtirâzlara herkesin bizi ta'yîb etmesi için her birimiz mevki' ve mesnedimize göre türlü be türlü birbirinden âlâ ve mükemmel hâneler inşâsına ve nefis ta'âmlar icâd ve ihdâsına ve türlü zarîf elbiselerin kumaşına ve biçmesine rûz u şeb bezl-i vücûd ve sarf-ı zihin ettiğimiz ve benî âdemin dünyada yaşayabilmesi için yalnız âdi bir hâne ve cüz'i bir nafaka ve vücûdunu hıfzedecek mertebede elbise kifâyet ettiği hâlde o inşâsına sa'y u ikdâm ettiğiniz ebniyelerde müşâhede olunan ve ta'âmlar hasbe'z-zarûr bazen vukû' bulan cüz'i noksan ve bâhusûs tâ'ife-i nisânın elbiselerinden birisinin olmadığı veyâhûd diğerlerinde görünen biçimde olmadığı sebebine familyamız nifâk ve şikâkla mâlâmâl ve istirâhat ve muhabbetimiz pây-mâl olup küre-i arzın üzerinde tabiatın husûle getirdiği şu bi-manend ve bî-nazar manzaraları seyr ü temâşâ etmeye vaktimiz olmadığı yerde köylü addile tahkîr ve takbîh ettiğimiz kesân böyle mahallerde imrâr-ı ömr edenler şehirlerin kendi elleri ile bağladıkları türlü gümüş ve altın zincirlerden âri ve berî olarak serbestiyet ile dünyanın hâlis zevk ü safâsını sürmekte imişler. Ve filhakîka kadîminden beri şehristanda doğup büyüyerek tabiatın türlü güzelliklerinin seyrinden mahrûm kalındığını ve nev'-i beşerin kendi ömrünü daha ziyâde latîf ve saâdetli etmek kastıyla türlü iktizâlar ilâve ettiğin sebebine daha ziyâde musibetli ettiğini fehmetmek için bu misilli kır yerlere düşmekten iyi bir fırsat olamaz hâlbuki benî âdemin hilkatî iktizâsınca her şeye alışmak dahi tabiî olmakla biz şehirler pençesine düşmüş olduğumuzdan o bin türlü iktizâsız telâşelerin elinden çekilen o kadar mihen ve meşakkate alışmış olduğumuzdan gözümüze görünmez imiş der idi.¹⁵

Yukarıdaki alıntıda görüldüğü üzere Servinaz şehrin türlü sıkıntılarla yoğrulmuş yapısına dikkat çekerek böyle bir yaşam tarzının insanı istemediği şeylere mahkûm ettiğini söyler. Bunlardan biri, az olan insan ilişkilerinde onaylanma/beğenilme kaygısıyla yaygın olana – yanlış da olsa – uymaktır. Servinaz'a göre birbirinden güzel evler inşa etme ve bu evlerde oturma yarışı, güzel yemekler yeme ve şık giyinme telaşı bu kaygının örnekleridir. Şehir ve şehrin kuralları Servinaz'ın deyimiyle insanoğlunun başına “nice bin derd ü belâlar” açar.¹⁶ Oysaki doğada/kırsalda bu şatafata ve icat edilmiş hayata ihtiyaç yoktur. Doğa zaten insana ihtiyaçlarını veren ve insan da bu sayede yaşamını rahatla devam ettirebilen bir konumdadır. Bu anlamda Servinaz'ın konuşması doğanın sadelik, rahatlık ve kanaatkârlık sunan yapısının şehrin şatafatına, huzursuzluğuna ve açgözlülüğüne olan

15 T. Abdi, *Seyr-i Servinaz*, [yy.], İstanbul 1290, s. 90-91.

16 *Age.*, s. 89.

üstünlüğüne işaret eder. Bir parantez açmak gerekirse bu alıntıda önemli bir ayrıntı daha vardır. O da şehrin lüksüne, şatafatına ve cazibesine kapılanın kadınlar olmasıdır. Bu detay yazarın bir erkek olarak kadınlar hakkındaki görüşlerine ve modernleşme karşısındaki “etkilenme endişesi”ne işaret eder. Bu durum özellikle Batılılaşma çabalarının yoğun bir şekilde gözlendiği ve ilk örneklerin verildiği 1870’li yıllardan sonra görülür. Bu dönem metinlerinde modernleşen ama bu süreçten de korkan karakterler bir endişe ve yozlaşma hâli çerçevesinde anlatılır. Şerif Mardin bahsedilen bu duruma “Bihruz Bey sendromu”¹⁷, Jale Parla “yetimlik korkusu”¹⁸, Nurdan Gürbilek ise “kadınsılaşıma endişesi”¹⁹ adını verir. Modernleşme sürecinde Tanzimat adamı hem yenilikleri takip etmek hem de kendi kimliğine zarar gelecek açılımlardan kaçınmak ister. Bu açıdan süreç “ikircikli/çelişkili” bir tutum çerçevesinde ilerler. Bu çelişkinin bir tarafı “yetim oğul”²⁰ ve “kadınsılık” endişesi diğer tarafı da şehir-doğa karşıtlığı üzerine kurulur. Tanzimat adamı her ne kadar Batılı/modern/şehirli olmak isterse de karşılaşacakları ve kaybedecekleri konusunda endişelidir. Bir anlamda yüzleşeceği “şeyler” temkinli yaklaşılması gereken, baba otoritesi yokluğunda cazibesine kapılma riski olan tehdit unsurlarıdır. Ancak güçlü babanın “güçlü” olmaya çalışan oğulları “elbette” ki bir erkek olarak bu tehditten etkilenmezler. Bu zihniyete göre etkilenen yalnız zayıf karakterliler ve kadınlardır. T. Abdi’nin metinlerinde çıkan denkleme göre de şehrin/modernliğin içerisinde bozulmadan kalabilen erkeklerdir. Batı/modernlik/şehir ile karşılaşan kadınlar “kadın” ve “zayıf” oldukları için cazibeye kapılırlar ve asıl kimliklerini yitirirler. Avustralyalı feminist Genevieve Lloyd, *Erkek Akıl-Batı Felsefesinde “Erkek” ve “Kadın”* adlı çalışmasında T. Abdi’nin de savunucusu olduğu bu yaklaşımın kökenlerini inceler. Bunu yaparken Llyod; Platon, Aristoteles, Pisagor, Bacon, Descartes, Hume, Spinoza, Hegel gibi önemli düşünürlerin görüşlerinden yola çıkar. Buna göre eski Yunanda kadın, erkeğe ait görülen akıl idealarının hepsinden dışlanmış ve bunun dışında olan, değersiz görülen ne varsa onunla ilişkilendirilmiştir. Böylece erkeklik daima “açıklık”, “kesinlik” ve “başarı” ile tanımlanırken kadınlık “muğlaklık”, “belirsizlik” ve “başarısızlık” ile eşleştirilmiştir.²¹ Bu anlamda şehir de erkeğin/akılın mekânıdır ve kadının yeri/özü doğadır. Bu noktada yazar ikinci bölümde detaylı bir şekilde ele alacağımız kadın-şehir uyumsuzluğuna gönderme yapar. Camille Paglia da *Cinsellik ve Şiddet, ya da Doğa ve Sanat* adlı kitabında erkek ve kadın cinsel organları ve yapıları üzerinden kültür-doğa ikilemine yoğunlaşır. Paglia’ya göre erkek cinselliğinin hedefleme odaklı yapısı ve erkekte görülen karmaşık kadın cinselliği tarafından yutulma korkusu, onu kadını ve simgelediklerini kontrol etmeye yöneltir.²² Erkek, özgürleşebilmek için doğa/gizem/tekinsizlik

17 Şerif Mardin, “Tanzimat’tan Sonra Aşırı Batılılaşma”, *Türk Modernleşmesi Makaleler IV*, İletişim Yayınları, İstanbul 1991, s. 40.

18 Jale Parla, *Babalar ve Oğullar: Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2018, s. 15.

19 Nurdan Gürbilek, *Kör Ayna, Kayıp Şark-Edebiyat ve Endişe*, Metis Yayınları, İstanbul 2004, s. 51.

20 Yetim oğulluk ve erkeklik meselesini Şemsettin Sami’nin *Taaşuk-ı Talat ve Fitnat*, Namık Kemal’in *İntibah*, Ahmet Mithat Efendi’nin *Felâton Bey ile Râkım Efendi, Yeryüzünde Bir Melek, Eski Mektuplar, Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul’da Neler Olmuş, Bahtiyarlık, Dürdane Hanım, Recaizâde Mahmut Ekrem’in Araba Sevdası*, Nabizâde Nazım’ın *Zehra ve Mizancı Murat’ın Turfanda mı Yoksa Turfa mı* romanları üzerinden detaylı bir şekilde inceleyen bir çalışma için bk. Ferda Zambak, *Tanzimat Dönemi Türk Romanında Erkeklikler*, Kesit Yayınları, İstanbul 2020.

21 Genevieve Lloyd, *Erkek Akıl-Batı Felsefesinde “Erkek” ve “Kadın*, çev. M. Özcan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2015, s. 24, 67.

22 Camille Paglia, *Cinsellik ve Şiddet, ya da Doğa ve Sanat*, çev. Turgut Berkes, İyi Şeyler Yayınları, İstanbul 1996, s. 43, 50.

ile bütünleşen kadından kurtulmalı, ona karşı savunma mekanizması geliştirmelidir. Paglia'ya göre işte bu mekanizmanın adı toplumdur ve sanatın/kültürün yaratımı da bu sayede gerçekleşmiştir.²³ Ancak Paglia bu tespiti yaparken anti-feminist bir yaklaşım benimser ve doğanın/kadının şehir/erkek tarafından yenilmesini olumlu bulur. Paglia toplumsal gelişmeleri takdir ederken bunun kadın ve doğa sömürüsü üzerine kurulduğunu görmezden gelmek ister. Paglia için kendisini özgürleştiren “ataerkil toplum” ve “kapitalizm”dir; son tahlilde de kültürün/sanatın/şehrin kalkınması erkek sayesinde olmuştur.²⁴

T. Abdi de Kalyopi ve Servinaz karakterleri üzerinden şehrin sorunlu yapısına ve kırsal yaşamın şehre üstün gelen yönlerine vurgu yapsa da her iki romanın sonunu yine şehirde yani İstanbul'da bitirir. Kalyopi kır hayatının bütün güzelliklerine rağmen İstanbul'a ulaştığında “kalbinde tārifi gayri mümkün bir şâdi ve ferâhi” hisseder.²⁵ Servinaz ise “bütün şehir ve etrâf ve karyelerde bulunan fakara ve muhtacına gerek akçe gerek elbise ve bir hayli ihsan ve sadaka i'tâ eyle[r].”²⁶ Neticede her iki karakter kırsal yaşamı, doğada olmayı yüceltseler de son tahlilde şehre döndüklerine sevinirler. Bu durum, Jean-Jacques Rousseau'nun artık içinde bulunduğumuz düzenden geri dönüşün mümkün olmadığını söyleyen görüşlerini hatırlatır. Rousseau, *Du Contrat Social* [Toplum Sözleşmesi] adlı eserinde doğadan uzaklaşıp özgürlüğünü kaybeden insanın birtakım haklarla, yasalarla bu özgürlüğünü kısmî de olsa devam ettirebileceğini söyler. Rousseau'ya göre insan toplumsallaşırken doğanın sağladığı birçok üstünlüğü kaybetmiştir; ancak kendisi için kayda değer faydalar da elde etmiştir. Önemli olan birtakım kanunlarla ve sözleşmelerle edindiklerini korumak ve özgürlüğünü sağlayabilmektir.²⁷ Bir kadın olarak Kalyopi ile Servinaz'ın ise ataerkil düzende bu hakları ne kadar alabildikleri tartışmalıdır! Dönemin erkek ve kadın cinsiyetlerinin toplumsal konumuna bakıldığında bu tablonun Kalyopi ve Servinaz aleyhine olacağı aşikârdır. Kadınlar, Tanzimat'ın ilanını takip eden süreçte birtakım haklar²⁸ elde etseler de neticede aslî görevleri olan ev hanımlığı, eş olma ve annelik eksenine hapsedilirler. Bu durum dönemin kadın dergilerine bakıldığında rahatlıkla görülebilir. Kadınlar

23 Age., s. 72.

24 Age., s. 96.

25 T. Abdi, *Sergüzeşt-i Kalyopi*, s. 163.

26 T. Abdi, *Seyr-i Servinaz*, s. 171.

27 Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, çev. Vedat Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012, s. 18, 22.

28 1858 tarihinde Arazi Kanunu ile kadınlar da erkekler gibi mirastan pay almaya hak kazanmışlardır. Bunun dışında kölelik ve cariyeğin resmî olarak kaldırılması, kızlardan alınan “gelinlik” vergisinin yok sayılması, kılık kıyafet konusunda kadınlara yönelik hoşgörülü yaklaşımlar, idari ve sosyal hayat içerisindeki kadınlar lehine gerçekleştirilen düzenlemelerdir. Ayrıntılı bilgi için bk. Şehmus Güzel, “Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Toplumsal Değişim ve Kadın”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, 3-4, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 858; Tezer Taşkıran, *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1973, s. 25-26. Kadınların kazandığı en önemli haklardan biri de eğitim hakkıdır. 1869 Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi ile kızlar için öğretmen okulları açılır ve rüştiyeler çoğalır. 1876 yılındaki Kânun-i Esâsî ile birlikte de ilköğretim mecburi hâle getirilir. İnâs rüştiyeleri de kız çocuklarına orta öğretim imkânı sağlar. Ayrıntılı bilgi için bk. Bayram Kodaman-Abdullah Saydam, “Tanzimat Devri Eğitim Sistemi”, *150. Yılında Tanzimat*, haz. Hakkı Dursun Yıldız, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s. 479-483. Ancak kanunen kadınlara sağlanan bu hakların günlük yaşamda ne kadar uygulandığı tartışmalıdır. Bu açıdan sosyo-ekonomik çevre, kadınların haklarına ulaşmalarında “büyük oranda” engel veya avantaj teşkil etmiştir.

müstakil dergiler çıkarmadan önce erkeklerin çıkardıkları dergilere yazılar göndererek yazarlık faaliyetlerine başlarlar. Bu süreçte de kadınlar “Maarifi Sever Bir Hanım”, “Üsküdar’da Sâkine Bir Hanım”, “Bir Hanım” gibi mahlasları ya da “Belkıs”, “Hasekili Nuriye”, “Belkıs Hanım” gibi ilk isimlerini kullanırlar.²⁹ Bu durum bir erkek alanı olarak görülen yayın dünyasında kadınların ne kadar çekingen davrandıklarını/davranmak zorunda kaldıklarını gösterir. Üstelik Meşrutiyet’e kadar olan dönemde kadın dergilerindeki konular da ev işleri, çocuk büyütme, ahlâk ve eğitim üzerinde toplanır.³⁰ Bu anlamda kadınların kamusal alan içerisinde bulunmaları, ataerkil toplum sisteminin izin verdiği/belirlediği ölçüde olur. Bu zihniyete göre toplumu kuran erkektir ve kadın/doğa kontrol altına alınmıştır. Bu sistemi içselleştiren/içselleştirmek zorunda kalan Kalyopi ve Servinaz’ın da erkeğe bağlı, erkeğin belirlediği alan içerisinde olacakları ortadadır.

Anakronik Bir Bakış: 19. Yüzyılda Ekotopya ve Ekofeminizm

T. Abdi’nin *Sergüzeşt-i Kalyopi* ve *Seyr-i Servinaz* romanlarının dikkat çeken bir diğer yönü de ekolojik ütopya düşleri kurması ve ekofeminist okumalara imkân vermesidir. Ancak böyle bir okumanın anakronik bir bakış olduğunu vurgulamak gerekir. Çünkü T. Abdi romanlarını yazarken ne ekotopya ne de ekofeminizm kavramı vardır. Bu kavramların ortaya çıkış tarihi ekotopya³¹ için 1975, ekofeminizm³² için ise 1974’tür. Bu sebeple yazar söz konusu iki romanında bilinçli bir şekilde bu yönde örnekler vermez. Yazarın amacı tamamıyla başkadır; ancak metni yazarın bilinç dışı olarak görüp Freudyen bir okuma yaparsak bu kavramları ve temsil ettikleri atmosferi görebiliriz. T. Abdi iki eserinin de mukaddimesinde yazma sebeplerini açıkça belirtir. Buna göre; *Sergüzeşt-i Kalyopi*’yi yazmasının sebebi “nadirü’l-emsâl bir menkıbe-i acıbe” olan bu sergüzeşti “evlâd-ı vatana bir yâdigâr” bırakmaktır.³³ T. Abdi’nin mukaddimedede değindiği bir

29 Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Yayınları, İstanbul 2013, s. 61.

30 *Age.*, s. 63-76.

31 Ekotopya kavramı Ernest Callenbach’ın 1975 yılında yayımlanan *Ekotopta* adlı kitabına dayanır. Eser, William Weston adlı bir gazetecinin Amerika’dan bağımsızlığını ilan eden Ekotopya adlı ülkeye yaptığı ziyaret üzerine kurulur. Eseri ilginç kılan ve öncü yapan nokta ise tamamıyla ekolojik bir yaşamın nasıl olacağı üzerine düşünmesidir. Buna göre Ekotopya ülkesi yenilenebilir enerjinin kullanıldığı, ağaçlara ve su kaynaklarına karşı büyük hassasiyet gösterildiği, insanların yirmi-yirmi beş kişilik topluluklar hâlinde yaşadığı, devlet başkanlarının ve yönetim kadrosunun kadın olduğu ideal bir ülkedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Ernest Callenbach, *Ekotopya*, çev. Osman Akinhay, Agora Kitaplığı, İstanbul 2010. Ernest Callenbach’ın bu eserinden sonra ise ekolojik yaşama odaklanan eserlerin sayısında artış gözlenir. Oysaki William Morris 1890 gibi bir tarihte *Hiçbir Yerden Haberler* adlı eseriyle doğa karşısında takınılan olumsuz tutuma dikkat çekmiştir. Bir anlamda Morris’in eseri doğaya verilen zarara dikkat çekmesi, kırsal yaşamı yüceltmesi ve yeşil alanların korunmasına ısrarla vurgu yapmasıyla “ekotopya”nın erken örneği sayılabilir. Ayrıntılı bilgi için bk. Beril Uzaldı, *Mimarlıkta Ekotopya Kavramı ve Ekolojik Ütopyalar*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Kültür Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul 2020, s. 53.

32 Ekofeminist yaklaşım 1974 yılında Fransız feminist Françoise d’Eaubonne tarafından benimsenir. Bu yaklaşıma göre ekolojik tahribat ile ataerkil sistem arasında bağlantı vardır ve doğa da kadın da aynı sistem tarafından sömürülmektedir. Ekofeminizm üzerine önemli çalışmalar yapan Vandana Shiva ve Maria Mies, dünyanın neresine gidilirse gidilsin ekolojik felaketlerin kadınları daha çok etkilediğine dikkat çekerler. Shiva ve Mies’e göre; bunun sebebi “kapitalist ataerkil küresel dünya sistemi”dir ve buna ilk karşı çıkanlar da kadınlardır. Ayrıntılı bilgi için bk. Vandana Shiva – Maria Mies, *Ekofeminizm*, çev. İlknur Ursun Kelso, Sinek Sekiz Yayınları, İstanbul 2021, s. 49, 58.

33 T. Abdi, *Sergüzeşt-i Kalyopi*, s. 3-4.

diğer konu da başka yazarların yaptığıının aksine kendi vatanımızda geçen bir örnek sergilemektir. Oysaki T. Abdi *Zavallı Kızcağız* romanı hariç tutulursa *Sergüzeşt-i Kalyopi*, *Seyr-i Servinaz* ve *Gizli Sevda* romanlarını İmparatorluk sınırları dışında geçirir. *Gizli Sevda* romanı ise bu konuda tipik bir örnektir. Çünkü roman başından sonuna kadar Rusya'nın Poltava şehrinde geçmekte ve karakterler de Vanenka, Çarmayelof, Fedor, Anuçka gibi isimler taşımaktadır.³⁴ Bu anlamda T. Abdi'nin ilk romanı olan *Sergüzeşt-i Kalyopi*'deki bu iddialı çıkışının bir süre sonra hedefine ulaşmadığı görülür. Nitekim *Sergüzeşt-i Kalyopi*'de olayların başı ve sonu İstanbul'da olsa da arada olan o geniş zaman başka ülkelerde, adalarda ve bilinmeyen yerlerde geçmektedir. *Seyr-i Servinaz* romanı ise Arabistan'da geçmekte ve hikâyenin ilerleyen kısmı şehre çok da uzak olmayan bir ormanda devam etmektedir. Bu romanın mukaddimesinde de yazar, eseri yazma amacını “ebnâ-yı vatana bir hizmet ve yâdigâr olmak”, “nadirü'l-emsâl bir vaka-yı hayretfezâyı” aktarmak olarak açıklar.³⁵ Devamında ise yazar, Servinaz'ın hikâyesini anlatarak iffet ve dürüstlüğün her türlü zorluğa üstün geleceğine dair inancını vurgulamaya çalışır. Yazarın açıklamaları esas alınarak romanlar okunmaya devam edildiğinde – yukarıda da belirttiğimiz gibi – yer yer bu amaçların dışına çıkıldığı gözlenir. Bunda muhtemelen T. Abdi'nin şehir yaşamından bunalmas ve ferahlığı deniz, ada, orman, kırsal yaşam düşleri kurmakta bulunduğu bir önceki bölümde belirttiğimiz alıntılar vasıtasıyla anlaşılmaktadır.

Sergüzeşt-i Kalyopi romanında ütopyanın temelleri Kalyopi'nin İstanbul'dan uzaklaştırılması ile başlar. Ağabeyi tarafından bir gemiye bindirilen Kalyopi ilk olarak insansız bir adaya düşer. Ancak Kalyopi'nin düştüğü ilk ada bir ütopya adasından ziyade “robinsonad” a daha yakındır. Ütopya adaları huzurlu bir yaşamın, ideal yönetim tarzlarının ve güzelliğin olduğu yerler iken robinsonadlar yırtıcı hayvanların ve zorlu yaşam koşullarının merkezidir. Robinsonad'larda genellikle bir deniz kazası sonucu ıssız bir adaya düşen kişinin yaşam mücadelesi ön plandadır.³⁶ Bu tehlikeli ada motifinin ilk örneği 12. yüzyılda İbn-i Tufeyl tarafından yazılan *Hay Bin Yakzan*'dır. Tek başına³⁷ bir adada yaşayan Hay; Tanrı'ya, dünyaya, canlılara dair bütün bilgilerini gözleyerek, deneyerek ve dinleyerek öğrenir. Bir süre sonra da Hay, doğanın yetiştirdiği örnek bir insan/kul/arkadaş (Absalam için) olur. Yazarın bu romanı, pek çok romana olduğu gibi Daniel Defoe'ya da esin kaynağı olur ve ona *Robinson Crusoe*'u yazdırır. 1719'da yayımlanan eser, dünyayı görme arzusuyla yanıp tutuşan Robinson'un denizde geçirdiği zorlu yolculuklardan sonra ıssız bir adaya düşmesini konu alır. Adadan herhangi bir yere

34 T. Abdi, *Gizli Sevda*, Süleyman Efendi Matbaası, İstanbul 1292.

35 T. Abdi, *Seyr-i Servinaz*, s. 3.

36 Akşit Göktürk, *Ada-İngiliz Yazımında Ada Kavramı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2012, s. 59-61.

37 İbn-i Tufeyl, Hay'ın adaya nasıl geldiği konusunda iki teori olduğunu belirtir. Bu teorilerden birincisi ve İbn-i Tufeyl'e göre en az kabul göreni Hay'ın bu adada kendiliğinden türemiş olmasıdır. Yazar, böyle bir doğumun gerekçesini adanın ılıman iklimine dayandırır ve Hay'ın da bu iklimde mayalanmış bir çamur kütesinden doğduğunu söyler. İkinci teori ve en çok kabul göreni de Hay'ın yakınlarda yer alan bir adadan geldiğidir. Buna göre, o adada yaşayan sultanın kızı babasının karşı geldiği bir adam ile evlenir ve çocuğu doğduğunda babası onu katlettirmesin diye bir sandık içine koyup denize bırakır. Sandık denizin kabarması sonucu karşı tarafta yer alan adaya sürüklenir ve bir ceylan da sandığı görerek içindeki bebeği henüz yitirdiği yavrusu zanneder. Böylece Hay, kendisini bulan ceylan tarafından büyütülür. Bu iki teoriye bakıldığında İbn-i Tufeyl'in semavi dinlerdeki Âdem ve Musa anlatılarını model aldığı görülür. Ayrıntılı bilgi için bk. İbn-i Sina-İbn-i Tufeyl, *Hay Bin Yakzan*, çev. M. Şerefeddin Yaltıkaya-Babanzâde Reşit, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, s. 30-34.

gidişin olmadığını anlayan Robinson, adım adım bu ıssız adayı kendisi için bir yuvaya dönüştürür.³⁸ Biz okurlar da Robinson'un adada geçirdiği yıllara ve onun medeniyet kurma çabalarına yakından tanık oluruz. Gonca Gökalp Alparslan, XIX. yüzyıl Türk romanında ada anlatılarının hem doğu kaynaklı masallarla hem de çeviriler yoluyla pek çok örneğinin verildiğini söyler. Gökalp Alparslan'a göre hem 1859-1876 yılında çevrilen *Telemak* (1862), *Monte Cristo* (1871), *Guliver'in Seyahatleri* (1872) gibi eserler hem de *Muheyylât* (1852), *Hayâlât-ı Dil* (1868), *Müsâmeretnâme* (1871-1875), *Temaşa-i Dünya ve Cefakâr ü Cefakeş* (1872), *Öksüz Kaptan* (1875), *Tesadüf-i Acibe ve Hikâye-i Garibe yahut Üç Sergüzeşt* (1875) gibi eserler ada anlatılarına olan ilgiyi arttırmıştır.³⁹ Bu eserlerden sonra tehlikeli ada ve insanın bunun karşısında hayatta kalma mücadelesi bir süre sonra "robinsonad" adıyla anılmaya başlar. Kalyopi'nin de insandan uzak bir adaya düşmesi ve burada açlıkla, yırtıcı hayvan korkusuyla yaşaması; ihtiyaçlarını karşılamak için alet yapımına yönelmesi bir robinsonad örneği olarak değerlendirilebilir. Ancak T. Abdi "sergüzeşt" ile dolu bir hikâye yazmak emelinde olduğu için Kalyopi'yi başka adalara ve yerlere doğru hareket ettirir.

Kalyopi'nin düştüğü ikinci ada ise tam anlamıyla bir ütopyadır. Çeşmiahu adında bir sultanı olan bu adanın ismi de Kız Adası'dır. Çeşmiahu, erkek kardeşlerinin arasındaki kavgadan kaçıp maiyetindekilerle birlikte bulunduğu yere yerleşmiş ve adaya da bu ismi vermiştir. Çok geçmeden adanın idaresinin, ürünlerinin ve havasının güzelliği civar yerlerde duyulmuş, böylece adaya pek çok kişi yerleşmiştir. Hikâyenin bu kısımlarında ütöpik bir ada tasviri ön plandadır:

Ada-yı mezkûrun toprağı mahsûldâr ve havası gayet güzel ve ahâlisi refah-ı hâl üzere geçinmekte olduğu işitilerek ale't-tedric etraftan bir hayli muhâcirin dahi gelip ada-yı mezkûrda iskân ve merkûme Çeşmahu'yu kendilerine sultân nasbeylediklerinde merkûme kemâl-i vech üzere şâd u ferahyâb olup, karındaşlarının ileride vukû' bulması ihtimâlden olan tasallut ve hücûmlarından emin olabilmek için bir miktar dahi asakir cem' etti ve mu'tâdı üzere saray-ı mezkûrun bahçesi derûnunda kâ'in ve sâhile nâzır ve zâtına mahsûs kasrında sabahları oturup bir miktar etraf ve eknâfına seyr ve kahve u şerbetini orada nûş eder idi.⁴⁰

38 Robinson Crusoe, adaya düştükten sonra ilk olarak barınacak bir yer inşa eder ve sonra batan gemiden kurtardığı erzakları yerleştirebileceği bir kilere ihtiyaç duyar. Bu ihtiyaçlarını giderdikten sonra Robinson, kendisini dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı korumak için yaşadığı yeri dışarıdan görünmeyecek şekilde örtmeye çabalar. Bundan sonra Robinson için önemli olan masa, sandalye, kap kacak yapımı ve sepet örülmesi gibi işlerdir. Yiyeceğinin bitme ihtimaline karşı da adadaki keçi, oğlak gibi hayvanları evcilleştirerek kendisine bir ahır yapar. Adada kimse olmadığından dolayı konuşma ihtiyacını da evcilleştirdiği bir papağan sayesinde gidermeye çalışır. Robinson'un giriştiği önemli işlerden bir diğeri de kendi ihtiyacını karşılayabilecek kadar pirinç, buğday üretimine geçmektir. Bu temel ihtiyaçlarını giderdikten sonra Robinson'u oyalayan şey yazmakta olduğu ve bizim de okumakta olduğumuz gündüktür. Ayrıca Robinson gemi batmadan önce içinden kurtardığı İncil sayesinde Tanrı fikrini sorgular ve günlerini bu fikre karşı büyük bir teslimiyet içinde geçirir. Ayrıntılı bilgi için bk. Daniel Defoe, *Robinson Crusoe*, çev. Fadime Kâhya, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010.

39 Gonca Gökalp Alparslan, "XIX. Yüzyıl Türk Romanında Açık Deniz Yolculukları, Ada İmgesi ve Akdeniz", *Zarf: KKTC Doğu Akdeniz Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 1, (2000), s. 3-6.

40 T. Abdi, *Sergüzeşt-i Kalyopi*, s. 48.

Özellikle Çeşmiahu'nun köşkünün olduğu iç bahçe bir cennet bahçesi tasviridir ve Kalyopi de burayı gördüğünde "Acaba ben deryaya gark olarak vefât eyledim de şimdi cennet-i âlâda mıyım" diye kendi kendine sorar.⁴¹ Etrafta huri ve gilman gibi gezinen genç kadınlar ve erkekler, bahçede akan çeşmeler, ırmaklar ve tuba ağacına benzeyen ağaçlar da cennet bahçesi imgesini güçlendiren detaylardır. Bu anlamda T. Abdi dışarıya kapalı, huzurlu ve tehlikesiz bir ada ütopyası yaratır. Çeşmiahu'nun kurduğu ada; düzeniyle, bolluğuyla ve cennetvâri havasıyla sıradan bir adadan ayrılır. Ütopik ada anlatısına eski dönemlerden beri rastlanır. İlkçağda Platon'un *Devlet*'inde, Eumeros'un *Kutsal Söylenceleri*'nde, Iambulos'un *Güneş Adaları*'nda ideal bir ada anlatısı vardır. Ortaçağda ise bu anlatı Hristiyanlığın cennet anlatımıyla ve mitolojilerdeki yeryüzü cenneti söylemiyle birleşir. Yeniçağda ise kilisenin otoritesinin sarsılmasıyla, keşiflerin yapılmasıyla ve yenedünyalara açılımların başlamasıyla ada anlatıları daha sık görülmeye başlanır.⁴² Nitekim T. Abdi de bu anlatıyı kullanarak hem bir geleneği takip etmiş olur hem de hikâyesine ilginçlikler katar.

Ancak hikâyenin bu ütopik anlatımı bir süre sonra değişmeye ve eril bir yazarın bakış açısını yansıtmaya başlar.⁴³ Şöyle ki anlatıcı, Kız Adası'nın sultanı Çeşmiahu'nun bunca güzelliklere rağmen önemli bir derdi olduğunu açıklar. Bu dert ise Çeşmiahu'nun bir padişah kızı olması sebebiyle ada halkından kendi soylu yapısına uygun bir eş bulamamasıdır. Hikâyenin bu kısımlarından sonra cennet bahçesi imgesi yavaş yavaş yerini kargaşa ve kaosa bırakmaya başlar. Nitekim Çeşmiahu, erkek sandığı Kalyopi'ye âşık olur ve ona olan ilgisini her ne kadar saklamaya çalışsa da açık eder. Bu durum özellikle ada halkının hoşuna gitmez. Onlara göre Kız Adası'nı yöneten sultan "kız" olmalı ve âşık olmamalıdır. Anlatıcı da bu noktada Çeşmiahu'nun on sekiz yirmi yaşlarında olduğunu ve daha önce erkeklerle hiçbir münasebeti olmadığını vurgulama ihtiyacı hisseder. Aynı kural Çeşmiahu'nun hizmetindeki cariyeler ve hademeler için de geçerlidir. Neticede Kız Adası bir cennet bahçesidir ve her türlü fizikî münasebetlerden kaçınılan mitolojik bir yerdir. Ancak bu atmosfer –yukarıda da değindiğimiz gibi – Çeşmiahu'nun erkek sandığı Kalyopi'ye âşık olması ile bozulur. Halk, Kalyopi'nin adadan gönderilmesi ve eski huzurlarına kavuşmaları için baskı yapar. Ancak Çeşmiahu, aşk duygusunun yoğunluğu ile Kalyopi'yi gönderemez. Bunun üzerine halk Çeşmiahu'yu sürgüne gönderir ve Kalyopi'yi de yakılmak üzere

41 Age., s. 54.

42 Akşit Göktürk, *Ada-İngiliz Yazınında Ada Kavramı*, s. 19-28.

43 Yasemin Temizarabacı Yıldırım, *Ütopyanın Kadınları Kadınların Ütopyası* adlı çalışmasında yazarın cinsiyetinin ütopyanın yapısını etkileme biçimini inceler. Öncelikle klasik ve modern ütopyalara inceleyen Yıldırım, çalışmasının büyük bir kısmını feminist ütopyalara ayırır. Buna göre, kadın yazarlar ile erkek yazarların kurguladığı ütopyalarda önemli farklar vardır. 17. ve 18. yüzyılda erkekler tarafından yazılan ütopyalarda kadınlar cinsiyet rollerinin kısmen tersine döndüğü bir ortamda gösterilir. Ancak bu eserlerin sonunda kadınlar muhakkak bir erkek/güç/yardımcı tarafından kurtarılırlar. 19. ve 20. yüzyıllarda da yine erkekler tarafından yazılan ütopyalarda benzer bir tavır devam ettirilir. Ancak kadın yazarların ütopyalarında durum giderek değişmekte ve kadınlar lehine bir görünüm arz etmektedir. Böylece kadın yazarlar yıllardır erkek yazarların hem özel hem kamusal alanda derinleştiği toplumsal cinsiyet kalıplarının dışına çıkan karakterlere daha sık yer vermektedirler. Ayrıntılı bilgi için bk. Yasemin Temizarabacı Yıldırım, *Ütopyanın Kadınları Kadınların Ütopyası*, Sel Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 13-34. T. Abdi'nin *Sergüzeşt-i Kalyopi* romanı da erkek bir yazarın sesini taşımakta ve kadın karakterlere bu cinsel kimlik üzerinden roller biçmektedir. Bu sebeple T. Abdi'nin romanının ütopik kısımlarında kadınlarda görülen özgür tavrılık bir süre sonra yeniden arka plana itilir.

bir direğe bağlar. Kalyopi'nin kız olduğu ortaya çıktıktan sonra ise yakılma fikrinden vazgeçilir ve Kalyopi Kız Adası'nın yeni sultanı yapılır.

Romanın bu kısımlarında halkın verdiği tepki, üzerinde durulmaya değerdir. Halk, adayı yönetecek kişinin bekâr olması konusunda ısrarcıdır. Böylece ada, ismine yakışır bir şekilde yönetilecek ve cennet bahçesi imgesi hiçbir şekilde bozulmayacaktır. Ancak yazar Çeşmiahu ve Kalyopi üzerinden bunun imkânsızlığına dair bir vurguda bulunur. Çünkü Çeşmiahu, Kalyopi gelmeden önce de evlenilecek bir erkeğin hayalini kurmaktadır. Aynı şekilde Kalyopi de bir an önce Ziver Bey'e kavuşmayı arzulamaktadır. Bir anlamda T. Abdi ütöpik bir ada anlatımıyla başlasa da karakterlerini ve onların seçimlerini bir erkek yazarın gözüyle şekillendirir. Gerçi bu noktada suçu sadece yazara atmak ve olayı bu açıdan değerlendirmek de yanlış bir yaklaşım olur. Neticede romanın yazıldığı yıl 1290'dır ve özgür kadın imgesinin – önceki bölümde değindiğimiz gibi – sınırları da bellidir. Ancak yazarın Kalyopi'yi – erkek kıyafetleri ile olsa da – çeşitli adalara, yerlere sürüklemesi ve Çeşmiahu'nun da ailesinden kaçarak Kız Adası'na yerleşmesi dönemi bağlamında yeterince ütöpik girişimlerdir. Bir de adanın güzelliğinin, havasının, suyunun ve sisteminin övülmesi onu ekolojik ütopyaların kısmî bir prototipi hâline getirir.

Seyr-i Servinaz romanında ise ütöpik atmosfer bir ada anlatısı çerçevesinde değil, bir orman atmosferi içerisinde sunulur. Servinaz çocuğu ile birlikte katledilmekten kurtulunca yedi yılını bir ormanda geçirir. Şehrin ve sarayın şartlarına alışkın olan Servinaz, ilk başlarda yabancı hayatın içinde zorlanır. Özellikle yiyecek bulma, yaklaşan kış mevsiminde barınma ve giyinme gibi hayati konularda bir çözüme kavuşamamanın sıkıntısını yaşar. Ancak doğa cömerttir ve Servinaz'a ardi ardına fırsatlar sunar. Bunlardan ilki, Servinaz'ın sığınılacak bir mağara bulmasıdır. Burası Servinaz'ı ve çocuğunu vahşi hayvanlardan ve tehlikelerden koruyacak bir yer olur. Hatta mağarada bulunan geyikler Servinaz'ın çocuğunu emzirir. Servinaz da mağaraya yakın bir yerde bulunan ırmaktan su kullanarak ve etraftaki yemişleri yiyerek hayatta kalır. Hikâyenin bu kısımları bir ekotopya örneği olarak da okunabilir. Özellikle Servinaz'ın çocuğunun doğada büyümesi ve şartlara alışması *Hay Bin Yakzan*, *Robinson Crusoe* gibi eserlerin yanında bir de Jean-Jacques Rousseau'nun ideal karakteri Emile'i hatırlatır. Her ne kadar Emile şehirde büyümüş olsa da mürebbisi Rousseau tarafından doğayla uyumlu yetiştirilir ve bunun sonucunda güçlü, kuvvetli ve özgüvenli bir çocuk, son tahlilde de sağlıklı bir yetişkin olur.⁴⁴ Servinaz'ın oğlunun da

44 Jean-Jacques Rousseau, 1762 yılında yayınlanan *Emile ya da Eğitim Üzerine* adlı eserinde çocuk eğitimine yönelik tavsiyelerde bulunur. Emile uygar bir toplum içerisinde doğmuş olmasına rağmen Rousseau'nun mürebbiliği sayesinde diğer çocuklardan farklı bir kişiliğe sahip olur. Hayali Emile karakteri okuma-yazma öğrenmeden önce bedenini güçlendirmeyi önceler ve doğayı tanır. Rousseau'ya göre, sağlıklı ve uygar bir toplum için doğadaki "ilkel/vahşi" hâlimizden öğrenmemiz gereken çok şey vardır. Nitekim Emile, Rousseau'nun talimatlarıyla bir örnek çocuk/genç/ yetişkin hâline gelir. Ayrıntılı bilgi için bk. Jean-Jacques Rousseau, *Emile ya da Eğitim Üzerine*, çev. Yaşar Avunç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009. Bu eser, yazıldığı dönem için oldukça ilerici fikirleri içermesi bakımından önemlidir. Hatta eser, yayınlandığı zaman öylesine ilgi çeker ki günlük rutinine bağlı kalma konusunda saplantılı olan Immanuel Kant'ın kitabı elinden düşürememesine ve işlerini aksatmasına sebep olur. Akt. Devrim Kabasakal Badamchi, "Immanuel Kant'ın Jean Jacques Rousseau'dan Çıkarırsadıkları: Eğitim Üzerine", *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, (2016), s. 162. Ayrıca eserde en dikkat çeken noktalardan biri de Emile'in zamanı geldiğinde ilk okuyacağı kitabın Robinson Crusoe olmasıdır. Bu detay, Rousseau'nun "doğa durumu" dediği yani eşitliğin ve sömürünün olmadığı bir düzen fikrinin dayanağını göstermesi açısından da önemlidir.

fazla detay verilmemesine rağmen sağlıklı, güçlü ve meraklı bir çocuk olduğu annesine sorduğu sorular üzerinden anlaşılabilir.

Seyr-i Servinaz romanında bir diğer mesele ise yazarın doğa ile kadın arasında bağlantılar kurmasıdır. Servinaz'ın doğaya sığınması, bir mağarada yaşaması ve giderek bulunduğu ortama alışması şehirden/kaosdan/erkek egemen düzenden sonra bir dinginliği ve öze dönüşü simgeler.⁴⁵ Mağara, kuyu ve *Sergüzeşt-i Kalyopi*'deki ada motifleri de bu tespiti güçlendiren ve ekofeminist, psikanalitik okumalara imkân veren cinstendir. Ancak T. Abdi, burada ekofeminizmin öne sürdüğü doğa-kadın ilişkisi ve bu iki yapıyı da tahrip edenin ataerkil sistem olduğu konusunda bilinçli bir yaklaşımda bulunmaz. Tam tersine T. Abdi kadını doğa, erkeği akıl ile eşleştiren “düalist” yaklaşımın savunucusudur. Bu, Servinaz'ın oğlu ile konuşmalarında ve çocuğun annesini ormanda yaşama konusunda “akılsız kimse” olarak yaftalamasında açıkça görülür.⁴⁶ Bu durum önceki bölümde bahsettiğimiz Avustralyalı feminist Genevieve Lloyd'ın Batı felsefesinin kökenlerine dayanarak anlattığı düşüncelerine bir örnektir.⁴⁷ Buna göre; Servinaz bir kadın olarak “doğa” ile özdeşleşmiş ve erkeğe ait olan akıl idealarından dışlanmıştı. Bunun en somut örneği de Servinaz'ın “düzensiz” yaşamı, “toplum dışı” kalması ve “belirsiz” geleceğidir. Servinaz özüne dönmüştür ancak oğlu tarafından yani şehre dönmek isteyen bir erkek tarafından “akılsız” olarak yaftalanır. Camille Paglia'ya göre de “doğa denen barbar deniz”den kurtuluşun yolu toplum ve düzendir. Bu düzeni kuran da kadın ve doğa tarafından ele geçirilmemek için kadınsılıkla/doğayla her gün savaşan erkektir.⁴⁸

Romanda da Servinaz'ı akılsız, tekinsiz duruma düşüren bir erkektir (Cafer) ve “kurtuluş”u da bir erkek (Server Bey) sayesinde olur. Servinaz her ne kadar doğada huzurlu bir şekilde yaşasa da şehirlili/avcı/erkek Server Bey tarafından bulunur. Bu noktada Server Bey'in Servinaz'ı özellikle bir av esnasında görmesi mânidardır. 1974 yılında Fransız feminist Françoise d'Eaubonne'un isimlendirdiği ekofeminizm düşüncesinin temellendiği nokta tam da budur. Ekofeminist

45 Bazı feminist akımlar ekofeminizmin bu öze dönme, kadın-doğa ilişkilendirmesine karşı çıkarlar ve bunu özcü bir yaklaşım olarak değerlendirirler. Bu bakış açısına göre erkek egemen sistem zaten kadını akıl idealarından dışlamakta ve onu doğayla, “zayıflıkla” ilişkilendirmektedir. Ekofeministler de kadının doğa ile ilişkisine ve bütünleşmesine odaklanarak bu düzenin yapmaya çalıştığına bir anlamda katkıda bulunmaktadır. Val Plumwood da *Feminizm ve Doğaya Hükmetmek* kitabında ekofeminizmin “kadınlara özgü” alana hapsedilip hapsedilmediği üzerine düşünür. Bu anlamda Plumwood, ekofeministlerin “iyi” “şefkatli” ve “besleyip büyüten” kadın ve hatta “ekosistemdeki melek” imgesinin doğa ile paralelliği üzerinden yapılan “özcü” çıkarımların yanlışlığına işaret eder. Plumwood ekofeminizmin bazı kollarının bu “romantik” tabloyu sürdürdüğünü kabul etse de bu konuda genellemeci bir yaklaşımın yanlışlığına değinir. Plumwood'a göre ekofeminizm; doğa ve kültür arasındaki o büyük bölünmeyi uzlaştırmaya çalışan ve değersizleştirilmiş olan tarafa yani kadına ve doğaya hakkını vermeye çalışan bir harekettir. Ayrıntılı bilgi için bk. Val Plumwood, *Feminizm ve Doğaya Hükmetmek*, çev. Başak Ertür, Metis Yayınları, İstanbul 2004, s. 17-22, 33-43.

46 *Seyr-i Servinaz*, 107. sayfadan sonra Servinaz'ın oğlunu oyalamak için anlattığı hikâyelerle genişler. Bu hikâyeler kölelik, canavarlar, padişah kızı ile imtihan, aksakallı yaşlılar, bilmeceler, hikmetler içerir. Bu anlamda 107. ve 152. sayfalar arası iç içe geçen bu hikâyeler hem T. Abdi'nin halk hikâyeleri geleneğinden kopamayıp modern bir roman ortaya koyamamasını hem de okuyucuya vaat ettiği on bir bölümlük bir tefrikayı tamamlama çabasını gösterir. Ayrıntılı bilgi için bk. T. Abdi, *Seyr-i Servinaz*, s. 104-152.

47 Genevieve Lloyd, *Erkek Akıl-Batı Felsefesinde*, s. 24, 67.

48 Camille Paglia, *Cinsellik ve Şiddet, ya da Doğa ve Sanat*, s. 6, 71.

düşüncede doğayı tahrip eden de kadını ezen de aynı sistem yani saldırgan eril zihniyettir.⁴⁹ Bu açıdan bakılınca Server Bey'in bir geyiği avlarken Servinaz'a rastlaması anlam kazanır. Çünkü Servinaz da doğa da erkek egemen ve kapitalist düzende fethedilmesi ve dönüştürülmesi gereken iki unsur olarak görülür. Server Bey için yıllarca doğada yaşamış Servinaz korkulacak, kaçılacak ve "A canım sen cin misin nesen?" sözlerinde de görüldüğü üzere tekinsiz sayılacak biridir.⁵⁰ Bu sebeple kontrol altına alınması, dönüştürülmesi ve "dizginlenip ehlileştirilmesi" gerekir.⁵¹ Nitekim Server Bey de Servinaz'ı şehre geri götürür, onu ve doğayı kendi çıkarları doğrultusunda ehlileştirir. Servinaz'ın yedi yıl kaldığı mağaranın üzerine bir hayır kurumu inşa edilmesi de buna bir örnektir.

Sonuç

T. Abdi'nin 1290 yılında yayımlanan *Sergüzeşt-i Kalyopi* ve *Seyr-i Servinaz* romanları, geleneksel anlatılardan modern romana geçişte önemli bir eşikte durur. Bu metinler içindeki "sergüzeşt" atmosferi ile hem okuyucuyu eğlendirme hem de bir geleneği takip etme kaygısı duyarlar. Metinlerin yayımlandıkları yıl ise Osmanlı'da sanayileşme adımlarının atılmaya başlandığı yıllardır. Bu sebeple Osmanlı aydınları, yazarları giderek büyüyen şehirleşme, modernleşme ve değişme meselelerine kayıtsız kalamazlar. T. Abdi de bu iki metindeki başkarakterler Kalyopi ve Servinaz üzerinden anlatsını şehirden kıra uzandırır. Bir süre sonra da karakterler, kırsal yaşamın doğaya karşı üstünlüğünü keşfederek J. J. Rousseau'nun bahsettiği "doğa hâli"nde yaşamının önemini anlarlar. Gün geçtikçe de doğayı okumayı ve onunla uyumlu yaşamayı öğrenirler. Ancak T. Abdi bu iki karakterine doğayı övdürse de romanın sonunda ikisini de başladıkları yere yani şehre döndürür. Artık doğa, uzun süre kalınacak ve yaşanacak yer değil ara sıra gezilecek, dolaşılacak ve "romantize" edilecek bir yer hâline gelir. J. J. Rousseau'nun ifadesiyle tam anlamıyla doğaya dönüş de mümkün değildir. Bu sebeple doğa; şehirden kopamayan insanın ütopyası hâline gelir. T. Abdi bunu ıssız adalar, köyler, kasabalar, ormanlar üzerinden gerçekleştirir. Bir anlamda ütopya düşleri kuran yazar, başka bir dünyanın mümkün olduğu fikri üzerine düşünür. Bu açıdan değerlendirildiğinde *Sergüzeşt-i Kalyopi* de *Seyr-i Servinaz* da içerdikleri detaylarla ekotopya ve ekofeminist yaklaşımlar üzerinden okunabilir. Ancak T. Abdi eserlerini yazarken ortada ne ekotopya ne de ekofeminizm kavramları vardır. Bu kavramların ortaya çıkışı ekotopya için 1975, ekofeminizm için 1974'tür. Buna rağmen, metinler yazarın bilinçdışı kabul edilip Freudyen bir okuma yapıldığında ekolojik yaşam ve kadın-doğa ilişkisine dair kayıtsız kalınamayacak örneklere rastlanır. Bu da *Sergüzeşt-i Kalyopi*'yi ve *Seyr-i Servinaz*'ı bahsedilen meselelerin "proto/erken" örnekleri hâline getirir.

49 Vandana Shiva, *İnadına Canlı: Kadınlar, Ekoloji ve Hayatta Kalma*, çev. Emine Ayhan, Sinek Sekiz Yayınları, İstanbul 2021, s. 59.

50 T. Abdi, *Seyr-i Servinaz*, s. 167.

51 Fatmagül Berktaş, "Ekofeminizm Ya Da Yüreğin İyimsirliği", *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 4, (1996), s. 74.

KAYNAKÇA

- Atay, Oğuz, *Korkuyu Beklerken*, İletişim Yayınları, İstanbul 2018.
- Berktaş, Fatmagül, "Ekofeminizm Ya Da Yüreğin İyimserliği", *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 4, (1996), s. 73-76.
- Callenbach, Ernest, *Ekotopya*, çev. Osman Akınhay, Agora Kitaplığı, İstanbul 2010.
- Çakır, Serpil, *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Yayınları, İstanbul 2013.
- Defoe, Daniel, *Robinson Crusoe*, çev. Fadime Kâhya, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010.
- Doğan, Abdullah, *Modern Anlatı Talebine Bir Cevap: Sergüzeşt-i Kalyopi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019.
- İbn-i Sina-İbn-i Tufeyl, *Hay Bin Yakzan*, çev. M. Şerefeddin Yaltkaya-Babanzâde Reşit, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010.
- Göktürk, Akşit, *Ada-İngiliz Yazımında Ada Kavramı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2012.
- Gökâlçp Alparslan, Gonca, "XIX. Yüzyıl Türk Romanında Açık Deniz Yolculukları, Ada İmgesi ve Akdeniz", *Zarf: KKTC Doğu Akdeniz Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 1, (2000), s. 3-27.
- Gürbilek, Nurdan, *Kör Ayna, Kayıp Şark-Edebiyat ve Endişe*, Metis Yayınları, İstanbul 2004.
- Güzel, Şehmus, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Toplumsal Değişim ve Kadın", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, 3-4, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 858-876.
- Kabasakal Badamchi, Devrim, "Immanuel Kant'ın Jean Jacques Rousseau'dan Çıkarırsadıkları: Eğitim Üzerine", *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, (2016), s. 161-180.
- Karakoç, K. İrfan, "Modernite Aşkına: Türkçe Romanın Sergüzeşt-i yahut XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Türün İzini Sürmek", *Journal of Human Science*, XVI/1, (2019), s. 231-248.
- Kodaman, Bayram – Abdullah Saydam, "Tanzimat Devri Eğitim Sistemi", *150. Yılında Tanzimat*, haz. Hakkı Dursun Yıldız, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s. 475-496.
- Lloyd, Genevieve, *Erkek Akıl-Batı Felsefesinde "Erkek" ve "Kadın"*, çev. M. Özcan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2015.
- Mardin, Şerif, "Tanzimat'tan Sonra Aşırı Batılılaşma", *Türk Modernleşmesi Makaleler IV*, İletişim Yayınları, İstanbul 1991, s. 23-81.
- Oktay, Gülçin, "Kılık Değiştirmenin En Makbûl Hâli: Erkeksi Kadın Versus Kadınsı Erkek", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XXII/1, (2020), s. 337-360.
- Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yayınları, İstanbul 2013.
- Önsoy, Rıfat, "Tanzimat Dönemi Sanayileşme Politikası 1839-1876", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, II/ 2, (1984), s. 5-12.
- Paglia, Camille, *Cinsellik ve Şiddet, ya da Doğa ve Sanat*, çev. Turgut Berkes, İyi Şeyler Yayınları, İstanbul 1996.
- Parla, Jale, *Babalar ve Oğullar: Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2018.
- Plumwood, Val, *Feminizm ve Doğaya Hükmetmek*, çev. Başak Ertür, Metis Yayınları, İstanbul 2004.
- Rousseau, Jean-Jacques, *Emile ya da Eğitim Üzerine*, çev. Yaşar Avunç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.
- _____, *Toplum Sözleşmesi*, çev. Vedat Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012.
- _____, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üzerine Konuşma*, çev. Rasih Nuri İleri, Say Yayınları, İstanbul 2013.

- Sarc, Ömer Celâl, “Tanzimat ve Sanayiimiz”, *Tanzimat I-Yüzüncü Yıldönümü Münasebetile*, Maarif Matbaası, İstanbul 1940, s. 423-440.
- Shiva, Vandana – Maria Mies, *Ekofeminizm*, çev. İlknur Ursun Kelso, Sinek Sekiz Yayınları, İstanbul 2021.
- Shiva, Vandana, *İnadına Canlı: Kadınlar, Ekoloji ve Hayatta Kalma*, çev. Emine Ayhan, Sinek Sekiz Yayınları, İstanbul 2021.
- T. Abdi, *Sergüzeşt-i Kalyopi*, [yy.], İstanbul 1290.
- _____, *Seyr-i Servinaz*, [yy.], İstanbul 1290.
- _____, *Gizli Sevda*, Süleyman Efendi Matbaası, İstanbul 1292.
- Taşkıran, Tezer, *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1973.
- Temizarabacı Yıldırım, Yasemin, *Ütopyanın Kadınları Kadınların Ütopyası*, Sel Yayıncılık, İstanbul 2016.
- Uzaldı, Beril, *Mimarlıkta Ekotopya Kavramı ve Ekolojik Ütopyalar*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Kültür Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul 2020.
- Zambak, Ferda, *Tanzimat Dönemi Türk Romanında Erkeklikler*, Kesit Yayınları, İstanbul 2020.